

TEXT 07

LA CACERA DE BRUIXES A CATALUNYA

© Antoni Pladevall

Encara està per fer una història completa i crítica de la bruixeria a Catalunya. S'ha escrit molt sobre bruixes, bruixeria i fins persecucions concretes, però falta una obra de conjunt i amb una visió més àmplia i serena que segurament haurà de ser una obra col·lectiva en què s'apleguin, valorin i passin pel sedàs d'una bona crítica tots els treballs o estudis parcials fets fins ara; un estudi on es mostrin i destriïn les implicacions religioses, les legislacions repressives i les creences populars sobre aquest fenomen intrigant i interessant, les quals sovint es presenten i tracten separades o desvinculades.

La bruixeria sempre s'ha relacionat amb poders extraterrenals que es creia, i en alguns indrets encara es creu, que posseïen membres de la comunitat, als quals la gent normal considerava benèfics o malèfics d'acord amb la seva implicació o incidència en la vida social i religiosa de cada comunitat concreta. En moltes societats primitives, aquests personatges, als quals hom es referia amb els noms de *bruixot*, *xaman* o amb qualsevol altra denominació equivalent, eren considerats éssers superiors que estaven en contactes amb les forces extraterrenals o espirituals, esperits o divinitats, que regien i poblaven l'univers o les esferes superiors que ens envolten. Per a la religió jueva i per al cristianisme, que n'és l'hereu i l'ha completada d'acord amb el missatge i la doctrina de Jesús i dels seus seguidors, aquests éssers sempre van estar relegats en un camp malèfic o oposat a Déu; eren continuadors de l'obra del diable o dels àngels caiguts, i per tant, la seva missió era fer mal a la humanitat i desbaratar l'obra de Déu. Per a aquest fi, el diable es servia d'éssers humans que la Bíblia anomena *malèfics*, *màgics*, *encantadors* o *endevinadors* (Èxode, 22, 17 i Deuteronomi, 18, 9-14). El cristianisme va acceptar plenament les prohibicions bíbliques i al llarg dels segles els pensadors, teòlegs, legisladors i inquisidors varen anar fixant una doctrina i una praxi en què es definia el que era una bruixa o un bruixot i com calia procedir per apartar-los i eliminar-los de la societat cristiana.

Abans altres societats cultes, com la grega i la romana, a banda del judaisme o del cristianisme, havien tingut aquesta idea de bandejar i perseguir la bruixeria; la societat romana, en concret, tenia lleis específiques contra la màgia i contra els que exercien poders ocults. Alguns pensadors cristians varen anar assimilant la bruixeria

o la possessió de poders ocults a pactes amb el diable i, per tant, a una apostasia de la fe, per la qual cosa es va anar tipificant com a delicte i es va exercir una repressió de què a les nostres latituds es troba una constància clara en la documentació medieval a partir dels segles XIII i XV.

Al marge de la bruixeria considerada apostasia o pecat greu i, per tant, base jurídica de bandejament i persecució, el poble va anar creant unes contalles i creences que podem anomenar *bruixeria popular*, la qual ha donat lloc a més literatura i escrits a casa nostra i arreu. Admirades i temudes, les bruixes apareixen en la majoria de contes i rondalles populars. Això ha fet que tinguin un lloc destacat en la toponímia, car en molts pobles hi ha el serrat, el pou, la plaça o la roca de la bruixa o de les bruixes, i el seu nom va vinculat a muntanyes, poblacions i fins a famílies de les quals es creia que eren raça de bruixots (GOMIS, MESTRE 1976; GUILLAMET 1976). Tot això també té unes arrels molt antigues que ja es troben en la literatura clàssica amb les *strigues* i les *lamies*, sovint esmentades amb noms propis per Homer i que tenen un equivalent en tota la resta de literatures amb noms diferents, que entre nosaltres són *bruixa* i *fada*, segons el seu caràcter malèfic o benèfic.

En els treballs que precedeixen aquest article es dona una visió acurada del concepte de bruixeria, de l'amplitud del fenomen i fins de les lleis o normes que foren la causa de la seva persecució, popularitat i a la vegada repulsió pel temor que varen desvetllar en la societat i que en certa manera justifica la seva persecució. En aquesta exposició breu limitarem la nostra visió a una de les persecucions més documentades i estudiades, la qual tingué lloc a l'inici del segle XVII contra les bruixes del país català, considerades clarament a partir del segle XV les causants de la majoria de mals o flagells que patia la societat cristiana occidental i en particular la de Catalunya

Primeres notícies històriques

Restringim, doncs, aquest treball al nostre àmbit geogràfic concret i a un moment precís de la nostra història. Abans, però, és imprescindible fer un resum del que fins ara se sap o s'ha publicat sobre la bruixeria històrica a Catalunya. Fora d'algun esment escadusser en la documentació dels segles XII i XIII, cal arribar al segle XIV, sobretot a les disposicions de les visites pastorals dels bisbes, per trobar referències concretes sobre la bruixeria i els endevins, que sempre eren objecte, però, de càstigs lleus (PLADEVALL 1974, p. 16-19). No hi ha indicis que en aquells segles la bruixeria

fos considerada un greu perill públic; altrament, no s'explica el silenci sobre la bruixeria en els decrets de l'àmplia col·lecció de disposicions dels concilis de la Tarraconense, molt nombrosos a partir de l'inici del segle XIII. Sembla lògic interpretar-ho en el sentit que la bruixeria no era cap preocupació especial ni per a la gent ni per a la jerarquia, la qual estava preocupada més aviat per l'extensió d'alguns moviments herètics, com els dels càtars i valdesos.

És evident que les coses varen canviar molt a partir del segle XIV. Es creu que la causa principal fou la misèria i el pessimisme que va anar envaint la societat, especialment a partir de les mortaldats ocasionades per la pesta negra (1348), seguida de noves falconades de pesta i d'anys de crisi política i econòmica que generaren un clima de malestar. És d'aquell temps el famós tractat del frare dominicà gironí Nicolau Eimeric titulat *Directorium inquisitorum* (directori i normativa per als inquisidors), escrit a Avinyó el 1376, molt reproduït i del qual es feren cinc edicions al segle XVI. Hi figura ben definit el pecat o apostasia a què s'assimilava la pràctica de la bruixeria. En el camp legislatiu civil, el primer text català ben conegut i ben estudiat on apareix ben definida i és condemnada la concepció popular de la bruixeria són les ordinacions o estatuts d'Esterrí d'Àneu, concedits l'any 1424 pel comte Arnau Roger IV de Pallars als homes o prohoms de la vall d'Àneu. S'hi inclouen tots els trets que caracteritzarien la bruixeria dels temps moderns, com el pacte amb el dimoni i les reunions que les bruixes hi tenien al lloc o caverna de Biterna, on se'ls apareixia en forma de cabró, etc. (PADILLA [dir.] 1999). Això posa en evidència que entre la gent ja hi havia la imatge de la bruixeria que havien creat els teòlegs i els inquisidors dels segles XIII i XIV i que farien popular obres com el *Formicarius*, de J. Nieder (1440), o el funest *Malleus maleficarum*, dels inquisidors dominicans Heinrich Krämer i Jakob Sprenger (1486). Aquesta imatge comportaria unes conseqüències tràgiques a bona part de l'Europa del segle XV.

L'escassetat de documentació dels darrers temps de la Inquisició medieval, la creada al segle XIII contra els càtars, i els conflictes que portà la introducció a Catalunya de la nova Inquisició castellana, concedida el 1483 pel papa Sixt IV a instàncies dels Reis Catòlics, no permeten documentar a bastament la categòrica afirmació del poeta valencià Jaume Roig en el llibre *Spill*, escrit vers el 1460, on després d'explicar que les bruixes fan pactes amb el dimoni, s'untan amb ungüents, volen per l'aire i es troben amb el dimoni en forma de boc a la caverna de Biterna, diu: «Moltes n'han mortes / en foc cremades / sentenciades / ab bon procesos / per tals excessos / en Catalunya» (ROIG 1980). Els arxius donen amb comptagotes notícies d'algun procés

del segle XV, com un de la Noguera del 1485, o d'altres de l'inici del segle XVI (anys 1516, 1534, etc.) del comtat de Pallars, quan aquest ja havia passat als Cardona (Oliver 1999). Sempre es tracta, però, de judicis aïllats, no de cap «cacera» ben organitzada i de gran abast; per a això cal arribar al pas del segle XVI al XVII.

Brian P. Levack, un gran estudiós del fenomen de la bruixeria europea, i altres autors que el segueixen atribueixen l'exacerbació popular contra les bruixes o suposades bruixes a les convulsions politicoreligioses que hi va haver al centre d'Europa a partir de mitjan segle XVI. Això explica, segons ells, les persecucions iniciades a Suïssa, Alemanya, França, Polònia i fins Escòcia, que més tard s'estengueren arreu tant en el camp catòlic com en el protestant. Com explica Levack, la persecució de bruixes que es va fer entre els anys 1611 i 1618 en el petit territori catòlic alemany del Principat d'Ellwangen va causar la mort d'unes quatre-centes persones, pràcticament tantes com les que es calculen per a Catalunya entre 1617 i 1622 (LEVACK 1995).

En la mateixa època o dintre del mateix context va tenir lloc la gran persecució iniciada a les terres basques del nord dels Pirineus a Lapurdi, pel jutge Pierre de Lancre i que va tenir repercussions al sud dels Pirineus amb el conegut procés de les bruixes de Zugarramurdi, en el qual entre els anys 1609 i 1611 es van jutjar trenta-una persones, onze de les quals foren mortes o ajusticiades. Pels mateixos anys es feren altres processos en terres basques i navarreses (IRAZOQUI 1965, p. 7-17). Tot això posa en evidència que la societat europea del segle XVI estava molt sensibilitzada pel fenomen de la bruixeria, a la qual s'atribuïa un poder malèfic molt exagerat i que es considerava la causa de la majoria de mals d'aquella època; per tant, és lògic que aquesta brama arribés a les terres catalanes, que vivien una etapa molt grisa de la seva història, i s'hi difongués.

A partir de mitjan segle XVI, la població catalana havia experimentat un procés petit però constant de creixement, de manera que s'anaren creant nuclis de poblament fora les ciutats, entorn de les velles parròquies o al llarg dels camins rals, però els quatre-cents mil o, a tot estirar, quatre-cents cinquanta mil habitants que poblaven el país tenien pocs mitjans de vida i poques sortides o expectatives engrescadores. En les ciutats i en els nous nuclis es creaven confraries o gremis d'artesans d'un mateix ofici, però aquests oficis eren poc rendibles i sovint estaven lligats a un mercat molt pobre, com els dels teixits, les adoberies, les forges o fargues, etc. No hi havia sortides brillants o atractives i era pràcticament impossible pensar anar a la conquesta d'Amèrica o formar part dels terços hispànics, i per això va proliferar el bandolerisme,

no pas el romàntic, sinó el de la subsistència fàcil que assaltava, robava mercaders, segrestava o matava per una simple peça de roba o unes poques unces; un altre camí era el de la religió, com fer-se frare o integrar-se en comunitats de beneficiats o preveres que per aquell temps es crearen en les poblacions més importants. Això, però, tampoc no tenia cap atractiu especial, sinó que era un simple *modus vivendi*. La societat en general era flagel·lada per pestes, males collites, sequeres, inundacions, com la de 1617, i la mortaldat infantil, era castigada o aclaparada amb els impostos i les contribucions a les justícies senyorials o a la corona i era totalment impotent davant les malalties i les arbitrietats de senyors i bandolers, i altres calamitats que es podrien esmentar. De tot això n'hi havia d'haver un culpable, algú que anés contra la societat cristiana o la religió, que, per a molts, més que una obertura d'esperit, era una espècie de resignació fatalista. El gran culpable de tot era, no cal dir-ho, el diable, pare i causa de tots els mals, el qual, per escampar la majoria de flagells que afectaven la societat, se servia dels seus amics o súbdits, les bruixes i els bruixots, que ocasionaven, a instigació del diable, les pedregades, les sequeres, les malalties, la mortaldat infantil i tots els mals que experimentava la societat cristiana. Aquest, com veurem, va ser el motiu pel qual moltes justícies particulars, no la Inquisició, iniciaren la persecució o la «cacera de la bruixa» en les seves jurisdiccions. Ho veiem expressat clarament l'any 1618, quan el Consell d'Igualada decidí capturar les bruixes de la vila «per netejar la terra de semblants persones, les quals causen en ella notables danys y cometem atroços delictes» o quan a la ciutat de Vic es va decidir eliminar les bruixes «per netejar del tot esta terra de tant mala gent y perniciosa a la República christiana», o encara més tard en la petita comunitat de Gualba del Montseny, on el 1621 es va determinar capturar-les «per obviar tants mals que causen per la terra», etc. (PLADEVALL 1974, p. 32-36). Per a les justícies o autoritats de les poblacions i viles, era una solució fàcil desviar l'atenció popular vers les bruixes, responsables de la majoria de mals, per posar fi al malestar social, encara que cal creure que molts estaven convençuts del que feien i es proposaven fer.

La gran persecució dels anys 1616-1622

Tot el que hem sintetitzat no té altra finalitat que explicar i, en certa manera, justificar la psicosis contra les bruixes o la dèria de perseguir-les que es va iniciar pel 1616 i va acabar pràcticament el 1622, perquè alguna persona de seny va reeixir a imposar un xic el sentit comú. Com ja hem dit més amunt, hi ha indicis i notícies genèriques de tongades anteriors de persecució al país, però cap no està tan ben documentada ni, certament, té tant abast com de la de l'inici del segle XVII. Tampoc no sembla que

n'hi hagués cap altra de semblant en els temps posteriors. Les convulsions polítiques iniciades amb la gran persecució i el final del bandolerisme dels anys trenta, la revolta dita *del Corpus de Sang* –del 1640– i les següents dels «gorretes» o barretines –del final dels vuitanta–, els grans canvis ocorreguts al segle XVIII i el progrés de les idees de la Il·lustració varen fer que la preocupació per la bruixeria quedés molt arraconada. Fins ara hem vist escrit que l'últim procés que es coneix contra una bruixa va tenir lloc a Sevilla el 1789; a Catalunya l'última execució de què tenim una notícia certa és la de l'encara recordada Napa o Maria Pujol, de Prats de Lluçanès, penjada el 8 de gener de 1767, al femer de la casa de la qual es va trobar el cos mutilat de la nena Maria Anna Riambau, de quatre anys, que ella havia mort i a la qual li havia tallat el braç i tret el fetge per fer els seus encanteris (VALLS 1912, p. 61).

Uns processos sobre aquesta persecució descoberts a l'Arxiu de la Vegueria de Vic pels volts del 1950, altres recerques i les notícies substancials de dos documents oficials sobre aquesta gran cacera publicats per Joan Reglà (1956, p. 81-83) ens varen moure a una primera publicació (PLADEVALL 1974) que més endavant altres autors han anat ampliant i arrodonint (ALSINA, GIRALT 1983 i GARCIA CARRERA, 1983 i 1987). Un dels documents publicats per J. Reglà comença així: «*Tengo entendido que hay gran cantidad de bruxas en ese principado y particularment en los condados de Rosellón y de Cerdaña, y aviéndose considerado la forma que podía remediar tan gran daño se ha ofrescido un medio, que es con conceder perdón general a los que huviesen incurrido en este peccado por ser tantos, para castigar a los que reincidiesen después con mayor rigor*». La resta del text només ens informa, de manera molt genèrica, sobre la persecució, però el seu efecte fou que el virrei o lloctinent del rei a Catalunya tot seguit va enviar cartes a bisbes i veguers en què els manava procedir amb cautela i actuar amb precaució i justícia amb totes les persones detingudes. El lloctinent o virrei era el duc d'Alcalá, Fernando Afán de Ribera i Enríquez.

És molt més important, però, la resposta o informació que el 1620 va trametre al duc d'Alcalá el bisbe de Solsona, Juan Álvaro, un cistercenc d'origen aragonès, que ens dóna una síntesi magnífica del que va comprovant la documentació conservada. Copiem d'aquesta resposta:

«Por mi obispado pasó un hombre que se llamava Tarragó y sucedió en una villa cuya jurisdicción es de V.M. que yva señalando mujeres que eran brujas, y desnudándolas para ver una señal en las espaldas, y algunas me hizieron relación que las hacia desnudar por su gusto y por el de los que le acompañavan. Luego que llegó a mi noticia estando en mi catedral, la qual está entre las montañas, hize

diligencia para tomarlo preso y embiarlo a V.M. Esta materia de brujas es dificultosísima y quantos autores escriben de ella lo dizen desta manera, particularmente un inquisidor, que haziendo experiencia en una mujer que ella misma había confesado ser bruja, halló ser gran partedello falso, y todo son embustes y embelecocos del demonio para llevar almas al infierno y busca para esto sujetos más débiles y flacos, que son las mujeres, y ordinariamente viejas, y todos los jueces seculares, queriéndolo llevar juridicamente, se engañan en muchas ocasiones, porqué por miedo a los tormentos confiesan y muchas mueren sin culpa. Ha llegado el exceso a tal extremo que no ha faltado letrado que se ha concertado con algunos jurados de las villas, que, dándole quinze o veinte escudos, se encargaban de todo el proceso y gasto, y, si llegaba prueba que la ahorcare, le daban lo convenido, y como la tierra de suyo está tan cargada de parcialidades y malicia, con esto se ha aumentado más, porque han procurado unos con otros maliciosamente exarquarse y infamarse de este delitto»¹

Enlloc no hem vist unes paraules més justes i assenyades i que expliquin tan bé el que va ser la cacera de bruixes que presentem i la manera arbitrària com varen procedir els que la varen promoure i dur a terme. El gran bisbe de Solsona enumera ben encertadament el que fou la persecució:

–l'actuació d'alguns fanàtics o espavilats que es declaraven descobridors de bruixes i que varen promoure i escampar la cacera excitant el fanatisme popular.;

–la creença estesa que les bruixes havien pactat amb el dimoni i que aquest les havia marcades, normalment a l'espatlla esquerra, amb un senyal característic.

–el fet que les acusades normalment eren dones velles, remeieres i indefenses que sota el turment confessaven el que volien els jutges i torturadors.

–el fet que la persecució anava a càrrec de les justícies particulars, que sovint es deixaven entabanar per notaris o lletrats interessats que només buscaven aconseguir diners.

Els descobridors de bruixes

Seguint només aquest esquema, podem presentar una visió ràpida de la gran cacera de l'inici del segle XVII examinant, en primer lloc, com actuaven els descobridors de bruixes. La figura del fanàtic descobridor de bruixes, a vegades un exbruixot o un home que havia participat en les reunions i les pràctiques que feien o creien que feien les bruixes, va sortir arreu d'Europa. La informació aplegada ens dóna el nom de tres o quatre d'aquests personatges desventurats, el més conegut i actiu dels quals sembla que va ser Cosme Soler, àlies *Tarragó*. També foren famosos Laurent Calmell, que va actuar pel Rosselló; un sicilià anomenat Bartomeu Romero, que va promoure detencions per la rodalia de Besalú; Joan Malet, un morisc de Flix actiu per

¹ ACA, Barcelona, Consell Aragó 368, 1620

les terres de l'Ebre, i Jordi Aliberç, que va intervenir en la cacera pels volts de Vic. Cosme Soler, al qual féu empresonar el bisbe de Solsona, és el descobridor de bruixes de qui ha quedat més informació gràcies a la relació que se'n va fer el 1617 per haver estat jutjat i relaxat per jutges de la Inquisició (ORRIOLS, MONTSET 1994, p. 50).

Era conegut amb el malnom de *Tarragó* perquè era fill del mas Tarragona de la Baronia de Rialb, a la comarca de la Noguera, tenia cinquanta-un anys i deia que era herbolari, puix que collia herbes medicinals que venia als apotecaris; a més, exercia també de curandero, ja que deia que sabia curar els que havien estat embruixats. El 20 de maig de 1617 va ser detingut per una denúncia del bisbe de Solsona i a l'audiència del tribunal de la Inquisició, al qual va comparèixer en dues sessions, va confessar que aleshores feia un any que practicava l'operació de fregar l'esquena de les acusades de bruixeria amb aigua beneïta per descobrir la marca que els feia el diable quan es feien bruixes i súbdites seves i que, segons ell, era «com un peu de gall». Va confessar que ho havia fet a Castelló de Farfanya a set dones acusades de ser bruixes, tres de les quals havien estat penjades; a Montclar d'Urgell, on havien penjat dues dones; a Torregrossa, on n'havia examinat quatre o cinc i només en va trobar dues que fossin bruixes, i finalment a Bellpuig d'Urgell, on n'havia examinar tres i havia descobert la marca en dues, una de les quals ja havia estat penjada.

Poc més de dotze dies després d'haver estat detingut, el 2 de juny, el van alliberar de la presó i el van deixar anar amb l'advertència que, si ho tornava a fer, seria castigat amb tot el rigor². Dissortadament, Tarragó no va fer gens cas de l'advertència, car a l'inici de l'octubre de 1618 va actuar amb nom, cognom i renom en el procés contra les bruixes del Lluçanès, al mateix mes fou reclamat a Sallent perquè examinés unes dones acusades de bruixeria i per la mateixa època va actuar a Manresa i a Santpedor, el 24 de novembre el Consell d'Igualada va prendre l'acord de cridar-lo per tal que descobrís les bruixes de la vila i, finalment, pel gener de 1620 ell o un èmul seu, puix que el procés n'esmenta el nom, va iniciar una persecució de bruixes a l'Esquirol del Cabrerès; es va passejar pels carrers del lloc amb el batlle a fi de descobrir les bruixes que deia que havia vist en una capella propera a la població, feina per la qual va rebre del batlle quatre rals (PLADEVALL 1974, p. 35-36).

² Archivo Histórico Nacional. Madrid. Sec. Inquisición. Lib. 732, fols. 369-371. El publica, en part, Orriols Montset 1994, p. 64-66.

L'empresonament i els judicis de bruixes

Les diligències per agafar bruixes solien començar per l'actuació d'un descobridor o bé per denúncies de veïns contra persones tingudes per bruixes. Després continuaven gràcies a les delacions que les suposades bruixes feien d'altres persones o companyes seves quan els aplicaven els turments. Així va començar i es va estendre tan ràpidament en cosa de poc més d'un any la gran persecució i psicosi contra les bruixes, que va afectar pràcticament tot el país i que va comportar que en tres o quatre anys es pengessin unes quatre-centes persones. En cap dels processos conservats no es parla de cap altre sistema d'aplicar les sentències de mort que no sigui la forca. Aquest era el sistema normal en les justícies seculares de complir les sentències de pena capital; la pena de la foguera només l'aplicava la Inquisició per casos greus d'apostasia o heretgia, i en aquesta persecució la Inquisició no hi va tenir cap protagonisme. Ben al contrari, hi ha constància que en algunes ocasions les persones detingudes i jutjades per les justícies seculares sota l'acusació de bruixeria apel·laven al tribunal de la Inquisició a fi de deslliurar-se de les arbitrietats de les justícies seculares (ORRIOLS 1994, p. 32-36).

L'acció de la Inquisició fou molt secundària en aquesta persecució, cosa que no es pot dir de la seva actuació en el procés de Zugarramurdi i en altres de segles anteriors. Aquí els qui presidiren els judicis i, en particular, les sessions de tortura van ser les justícies seculares, molt sovint presidides pels senyors jurisdiccionals o oficials reials en els dominis de la corona. Seria llarg i repetitiu copiar o resumir totes les decisions que tenim aplegades dels consells de Manresa, Igualada, Vic, Sabadell, de diferents llocs de les baronies de la Mitra de Vic, tant del sector del Bages com les del Brull i Seva, de les baronies de Taradell i Viladrau, de les viles de Caldes de Montbui, Terrassa, etc., algunes de les quals ja s'han publicat. Totes són pràcticament idèntiques i es limiten a remarcar la necessitat de perseguir aquestes persones, a les quals consideren molt perjudicials per a la societat, o bé de fer venir l'home que sap quines són bruixes. Com a model presentem un parell de resolucions. En una reunió del Consell de la ciutat de Vic del 19 de desembre de 1618, el jurat Joan Estevanell es va dirigir als seus companys amb aquestes paraules: «A molts llocs axí circumvehins de la present ciutat com en altres, fan diligències en perseguir bruxes y ne prenen moltes, y tindria per bé que la present ciutat fes les matexes diligències perquè se netejàs del tot esta terra de tant mala gent y perniciososa a la República christiana, demana per ço al magnífic Consell determine lo que millor se dega fer en

dit negoci en augment del cultu divino y exterpato de tant mala gent»³. A Sabadell el dia 21 d'octubre de 1619 el Consell de la vila va prendre la següent resolució: «Determinaren que sia dada facultat als senyors consellers de que facin una cerca per la present vila a efecte de fer venir lo home qui coneix les bruixes i que si es troben diners per lo gasto de fer-ho estiga en llibertat de dits senyors conseller lo fer-lo venir» (GARCIA CARRERA 1987, p. 37). Aquesta decisió del Consell de Sabadell posa en evidència que l'empresonament, el judici, les tortures i la mort de bruixes sovint eren costosos per a les justícies particulars; per això en reunir-se la «universitat i singulars» del terme de Gualba (Vallès Oriental) el 14 de gener de 1621, varen tenir una deliberació llarga sobre com trobarien els diners per a la «tortura, empresonament i alimentació» de les bruixes que es detinguessin⁴. El 9 d'agost de 1620 el Consell General de la baronia de Pinós i Mataplana va imposar una talla o contribució especial per pagar les despeses que li ocasionava la persecució de bruixes (SERRA VILARÓ 1950, vol. 3, p. 332-333).

En molts altres casos, com hem dit, la delació de companyes feta per les pobres bruixes torturades va promoure la persecució en altres pobles veïns, d'acord amb uns quants testimonis que tenim. Així varen començar els judicis de Granollers, de Caldes de Montbui i d'altres llocs del Vallès i d'Osona, on es prengueren dones acusades per una companya seva que havia estat torturada. Després aquestes en delataven d'altres en les mateixes circumstàncies. Aquí és impossible transcriure cap procés i tortura per la seva extensió. Les tortures eren molt dures i fins sàdiques. Les víctimes, pobres dones velles i mal alimentades, eren torturades esteses en un banc amb els braços lligats enrere i torçats per cordes dels botxins durant el temps de resar una avemaria o un credo. Si resistien el turment del banc, s'emprava el de la corriola, que consistia a suspendre els reus pels braços, lligats al darrere; si no deien el que s'esperava d'elles, els lligaven als peus uns pesos de mig quintar o un quintar. A la pobra bruixa Elisabet Martí, de Seva, el 1620 li varen aplicar sis vegades el turment del banc i cinc vegades el de la corriola (PLADEVALL 1974, p. 61-68). Normalment les sotmetien a una sessió de tortura per fer-los confessar els «crims» i després, un cop sentenciades, a una altra perquè delatessin les altres persones que practicaven amb elles la bruixeria i assistien a les «juntres» que feien amb el diable, present en forma humana o de cabró, al qual adoraven i amb el qual deien o els feien dir que tenien contactes sexuals sodomítics. Les tortures es feien en llocs o cases del comú, però molt sovint en cases privades, com veiem en processos de Taradell i de Caldes de

³ Arxiu Municipal, Vic, Acords 1615-1618, s. f. data 19 de desembre de 1618.

⁴ Arxiu Notarial. Sant Celoni, Manual de 1621, s. s. data 14 de gener de 1621.

Montbui. Hi assistien la màxima autoritat de l'indret on es feien o un delegat seu, un procurador fiscal o jutge, un escrivà, un metge o cirurgià, el botxí i un o dos testimonis; sempre hi havia d'haver pa, vi i llum. És curiós constatar que les exclamacions que feien en torturar-les les pobres dones acusades o condemnades per haver renegat de Déu i haver acceptat com a senyor el diable eren, a més de *ai* o altres crits de dolor que els escrivans copiaven amb tots els detalls, un reguitzell d'invocacions de Déu, la Mare de Déu i els sants, de tal manera que gairebé es podria fer un petit eucologi o treball sobre les exclamacions piadoses que proferien en les llargues sessions de tortura. Sempre fem sortir el nom de bruixes i no mencionem mai el de bruixots perquè els processos contra homes són comptats. La documentació a vegades dóna el nom d'algun bruixot, però són comptats els seus esments, llevat del pobre Pere Torrent, àlies *Cufí*, de les Encies de la vall d'Hostoles, del qual es conserva íntegre el judici (NOLASC DEL MOLAR 1968). Per cada trenta dones acusades a Osona hem trobat un home, com Boherats, de Rupit; Dot, del Cabrerès; el Monjo vell, i pocs més. La majoria de dones detingudes i acusades eren velles i pobres; en pocs casos eren persones joves. La major part eren viudes fins al punt que en l'interrogatori abans esmentat d'Elisabet Martí, de Seva, se li demanà: «Digues quines viudes estaven amb tu», com si *viuda* fos sinònim de *bruixa* (PLADEVALL 1974, p. 63).

2.3. L'abast de la persecució

La importància o relleu de la persecució que ens ocupa està en el fet que es va estendre per tot el país. Dubtem que se'n deslliurés alguna cap contrada. Falten, tanmateix, molts estudis parcials per arribar a conclusions ben fermes. Aquesta manca d'estudis fa que molts autors d'històries generals no en parlin mai o la prenguin com un fenomen secundari, de manera que només es preocupen d'esmentar com a fets característics d'aquesta època el bandolerisme, el descontentament i les queixes pels allotjaments de soldats, l'expulsió dels moriscos, les fams, les pestes, etc. Com a màxim, tenen aquest fet per episòdic, gairebé folklòric. Joan Reglà mateix, el primer que li donà un cert relleu el 1956, la considera com un episodi secundari en el capítol dedicat a la cultura i els costums en el seu estudi *Els virreis de Catalunya*. Això no obstant, la seva importància no se li escapa quan diu que aquesta persecució de bruixes «va agreujar l'exacerbació passional de Catalunya» i que serví als perseguïdors com a «repugnant aprofitament de l'histerisme de la bona o mala fe d'unes pobres dones».

Un bon estudi posaria en relleu que no fou un fet secundari, perquè s'estengué pràcticament per tot Catalunya i perquè el seu abast i ressò social gairebé fou tan ampli com el del bandolerisme.

El nombre de víctimes, fins que no es faci un bon estudi, sempre estarà fixat en unes quatre-centes dones, que és la xifra que dona Reglà i que uns abaixen a unes tres-centes i d'altres apugen a cinc-centes. Els estudis parcials que s'han fet confirmen plenament que les acusades i jutjades foren moltes més que les quatre-centes penjades. El que és segur és que durant els quatre o, com a màxim, cinc anys del seu fort, la persecució es va estendre a tot el país, des dels comtats de Rosselló, Cerdanya i Pallars fins a les terres de l'Ebre, amb una incidència particular o almenys la més coneguda o estudiada a les regions de la Catalunya central. Resumint aquests estudis, podem dir que entorn de Vic, entre les Guillerries-Collsabra i el Lluçanès, i sectors veïns del Bages i Berguedà es varen jutjar prop de vuitanta dones, trenta-cinc de les quals, almenys, foren penjades, cosa que no exclou que fossin moltes més, perquè això és el que se sap per uns vuit processos coneguts o estudiats. Al Vallès, solament en el petit sector que va de Granollers a Terrassa, es té coneixença de trenta-sis dones jutjades, catorze de les quals van ser penjades. Al costat d'això, revisant obres publicades surten altres esments de dones penjades a Manresa, Bagà, Bàscara de l'Empordà, Vallfogona del Ripollès, etc. sense comptar les de la Noguera, esmentades per Tarragó al tribunal de la Inquisició. L'histerisme d'aquells anys fou tan intens que el final de la majoria de les dones acusades de bruixeria va ser la mort a la forca, encara que només fossin culpables de petits delictes o pràctiques de curanderisme o, com a màxim, d'haver procurat algun verí o alguna altra extravagància. Les rivalitats locals i l'odi generat pel malestar social i el fanatisme popular feien creure que eliminant les bruixes s'arreglaria tot. Aquestes execucions es solien fer en indrets públics, com les places majors de Manresa o Terrassa o les Davallades de Vic, a poca distància del mercadal de la ciutat, o a les forques posades prop dels camins rals. És pintoresc el cas d'una de les bruixes penjades a Osona per la justícia de la baronia de Seva i del Brull, pertanyent al bisbe o Mitra de Vic, perquè va ser la causa d'un plet entre el comte de Centelles i els oficials de la Mitra de Vic per qüestions de jurisdicció. La forca on fou penjada la bruixa, el 31 de maig de 1619, era al costat del camí ral de Barcelona a Vic, i això va donar lloc al plet entre el comte de Centelles i la Mitra vigatana, que va durar fins al 1622 i en el qual es va discutir si

l'indret on s'havia plantat la forca i fet l'execució era del terme o jurisdicció de l'un o de l'altre⁵.

Unes consideracions sobre aquesta bruixeria

Encara que la finalitat d'aquesta síntesi és, bàsicament, donar notícia de la gran cacera de bruixes del primer quart del segle XVII, no seran sobreres unes reflexions breus sobre el que es desprèn de la relativa però significativa documentació aplegada, bé que ja se n'han insinuat moltes. Sembla evident que en molts indrets hi havia dones grans i sobretot viudes que vivien molt pobrament i es reunien per passar-se remeis i conjurs contra malalties o per «solucionar» a la seva manera problemes i preocupacions de la gent d'aquella època. També és molt probable que, per donar-se importància, envoltessin les reunions d'un cert secretisme; algunes potser es servien de pràctiques poc ortodoxes. Per aquesta raó eren temudes però a la vegada consultades per persones angoixades a causa de mals físics o psíquics, cosa que els devia proporcionar un mitjà de viure. A més, el fet de ser temudes i sol·licitades els donava un cert prestigi o categoria en la societat d'aquella època. Sempre hi havia una bruixa que destacava, que en alguns casos surt esmentada amb l'expressió *l'abadessa*, amb què s'imita el llenguatge religiós o dels convents⁶. En les reunions o «junttes» que sota turment deien que feien, «l'abadessa» portava els «ungüents» o remeis amb els quals s'untaven abans dels fantasiosos o imaginaris viatges que segons elles feien «volant sobre un núvol o amb un dimoni particular, en forma de cabró» (PLADEVALL 1974, p. 41-44). El cerimonial de les «junttes» consistia bàsicament en una trobada amb el dimoni gran, dit a vegades Belcebub, que se'ls apareixia en forma d'homenot pelut o gran cabró i que adoraven besant-li les parts pudents amb candeles enceses. Després d'aquest acte de culte o vassallatge, el diable les exhortava a fer mal; tot seguit s'iniciava una orgia en la qual el dimoni mantenia una relació sexual sodomítica amb cada una de les assistents que gairebé mai no era satisfactòria, segons explicaven les acusades. La trobada solia acabar amb danses desenfrenades, «no sardanes, sinó ball arravatat», com llegim en un procés de Vic. Això era el que «confessaven» les bruixes en el moment de les tortures i apareix amb poques variacions en els processos conservats, i aquest era, en realitat, l'esquema que els escriptors i inquisidors medievals havien fixat com a estructura del delictes de bruixeria, que a casa nostra està consignat en l'obra d'Eimeric i en les ordinacions de la vall d'Àneu, de l'inici del segle XV, però que ja

⁵ Arxiu Mensa Episcopal, Vic. Lib. 15 de perg. Doc. 52

⁶ Arxiu de la Vegueria, Vic. Processos criminals. 1628.

s'havia fixat abans. Aquesta contalla s'aniria repetint amb poques variants al llarg dels segles i també seria el que confessarien les bruixes en ser torturades, sovint després d'unes sessions llargues i cruentes de tortura. Això era, per tant, el que els jutges i torturadors volien sentir i el que elles acabaven confessant perllongant els turments. Aquest fet i la rara coincidència entre les confessions –fins al punt de caure en la monotonia– de les bruixes torturades, que ja sabien que estaven condemnades a mort, deixen ben clar que és molt escàs o nul el crèdit que es pot donar a totes aquestes suposades intervencions diabòliques i tractes amb el diable que les pobres bruixes confessaven per no ser maltractades més. El més trist és comprovar el sadisme i la ingenuïtat o maldat dels acusadors, jutges i botxins.

L'única cosa que es desprèn de tot el que s'ha sintetitzat és que hi havia algunes dones que es feien passar per bruixes o es creien que ho eren, puix que els testimonis són molt abundants i són confirmats per moltes persones cridades a declarar en els processos. També queda clar en els processos que feien remeis o metzines, segons el cas, i que els donaven o venien a les persones que reclamaven els seus serveis. En algun procés consta que aquests unguents o apòzemes es portaren a l'indret dels judicis. Alguns estudiosos de la bruixeria creuen que el fet que algunes confessessin viatges i al·lucinacions està en aquests unguents, car es creu que eren fets amb herbes al·lucinògenes com, per exemple, diversos tipus de cascall i solanàcies (herba queixalera o de la Mare de Déu) i d'altres, com ara estramoni o herba talpera, belladona, herba mora o tomàquet del diable, etc., que es troben a la nostra terra. Dit en poques paraules, és probable que es droguessin i això els faria veure o creure les fantasies que el poble explicava com a pròpies de la bruixeria i que havien estat fixades o definides, com hem exposat, uns quants segles abans. Les acusades confessaven el tracte amb el dimoni, el fet de renegar de Déu i la religió, i els tractes sexuals amb el diable o bé perquè amb les tortures es pot fer confessar tot o bé perquè eren el resultat de la seva imaginació quan estaven sota els efectes dels al·lucinògens. Tampoc no es descarta que algun espavilat d'aquell temps «usurpés» o portés a terme les coses atribuïdes al diable. La repressió sexual o l'abstinència sexual de moltes d'aquestes dones, la majoria viudes, també podia tenir el seu paper, de manera que es van inventar fantasies o les van escampar intencionadament per donar-se importància.

No cal oblidar mai, però, que, com hem remarcat, totes les confessions en què admetien els tractes amb el dimoni, les «juntas», anomenades *aquelarres* al País Basc, i tot el ritual i els actes que les acompanyaven eren arrencades després de

molts turments i sovint quan ja estaven sentenciades, moment en què eren capaces de respondre a qualsevol petició intencionada dels jutges, tant per satisfer la morbositat del tribunal com per dir el nom de persones que, segons els interrogadors, estaven amb elles en les malifetes que cometien i en particular en les «juntres» amb el diable. L'acusació d'haver renegat de Déu i de la religió també era arrencada pels turments. Com a contraposició a l'afirmació que havien abjurat de Déu, es pot fer una llista llarga de les invocacions de Déu, de la Mare de Déu i dels sants que feien a crits les pobres dones torturades i que els notaris o escrivans transcrivien textualment.

Més d'un acusat va ser enganyat amb falses promeses perquè delatés altres persones; per exemple, els jutges van dir a Pere Torrent, àlies *Cufi*, de les Encies de la vall d'Hostoles, que a les dones que estaven amb ell en les «orgies diabòliques» no els passaria res, per la qual cosa en podia els noms tranquil·lament. Ell va esmentar algunes dones del veïnatge, però els jutges no van complir la seva paraula. Per aquesta raó, quan va ser turmentat i condemnat, va jurar i perjurar que tot el que havia dit era fals, però no el varen creure, ell fou penjat i les dones que havia denunciat van ser detingudes (NOLASC DEL MOLAR 1968, p. 89-91).

Tot i admetre que la gent temia algunes dones d'aquestes, segurament perquè elles mateixes ho fomentaven amb els seus secrets, i fins sent possible que en alguns casos haguessin donat verins a alguna persona per cometre una venjança, la cacera o persecució a què foren sotmeses fou exagerada i injusta. Al costat d'alguna culpable, moltes de les que van morir o la majoria eren innocents dels crims de què se les acusava. La majoria foren víctimes de les antipaties o dels odis locals i de la ingenuïtat o la complicitat dels jutges i les autoritats locals, que feien recaure sobre elles la responsabilitat dels mals o les calamitats naturals. La seva persecució i mort fou, per a molts, una manera de justificar la impotència de la gent d'aquella època davant de pestes, pedregades o malalties incurables pels remeis de llavors. Van ser els bocs expiatoris, no els «bocs diabòlics», dels mals d'aquells anys. El que sorprèn més és la ingenuïtat o bé la falta de criteri de persones constituïdes en autoritat, que en comptes d'imposar prudència i cautela, atiaven el foc.

Sense que amb això vulguem fer cap apologia de l'Església i la Inquisició ni exculpar-les, hem de dir que aquestes institucions no foren els culpables d'aquesta persecució, sinó que més aviat hi sorgiren algunes veus contràries, com la del bisbe de Solsona, ja esmentada, o bé la d'alguns inquisidors que desautoritzaren aquesta persecució o almenys volgueren parar el fanatisme d'aquesta incontrolada cacera de bruixes. La seva culpa fou, si de cas, haver contribuït en èpoques anteriors i amb la seva

actuació i les seves prèdiques a fanatitzar els fidels contra els suposats tractes de les bruixes amb el diable i que les consideressin apòstates i enemigues de la religió.

Deixant de banda moltes altres consideracions que es poden extreure de tot aquest moviment d'histèria persecutòria, la cacera de bruixes de l'inici del segle XVII sempre serà una taca negra en la història del nostre passat. Fossin qui fossin els instigadors i els responsables del fenomen trist i indiscriminat de la detenció, el judici, la tortura i l'execució de tantes persones o almenys de la seva infamació, és evident que la majoria eren totalment innocents dels crims de què se'ls acusava.